

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, доцента
Сардака Сергія Едуардовича
на дисертацію Шиманської Катерини Володимирівни
на тему: «Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах
геоекономічних трансформацій», подану
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини**

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами й темами

Дослідження процесів міжнародної міграції завжди здійснювалося в сфері міжнародних економічних відносин, а в умовах геоекономічних трансформацій останніх десятиріч почало набувати усе більшого значення і привертає увагу науковців. Численні проблеми, які виникають від міжнародної міграції людських ресурсів, свідчать, що механізми регулювання міграційних процесів на глобальному та національних рівнях не є досконалими та неадаптовані до сучасних релігійних, культурних, економічних, політичних і правових викликів. Такий стан можна пояснити недоліками концептуалізації теоретичного базису, який би враховував і висвітлював революційні та еволюційні геоекономічні трансформації.

Актуальність теми дисертації зумовлена безпрецедентним зростанням чисельності міжнародних мігрантів і переформатуванням їх економічної поведінки у приймаючих країнах, що відбувається внаслідок розгортання глобальних тенденцій транснаціоналізації, глобалізації, інтелектуалізації та інформатизації світової економіки, а також пов'язано зі зміною клімату та розгортанням НТП, внаслідок чого підвищується мобільність населення.

З огляду на вищенаведене, всебічне теоретичне вивчення стану і перспектив міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій, є нагальною науковою проблематикою сьогодення.

Дисертацію Шиманської К. В. виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського державного технологічного університету в межах держбюджетних фундаментальних досліджень за темами: «Механізм економіко-екологічної реабілітації суб'єктів господарювання від надзвичайних ситуацій, бойових дій як складова національної безпеки» (номер держреєстрації 0116U005482, 2016–2018 рр.) та «Політика щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб при загрозах національній безпеці та постконфліктному стані економіки» (номер держреєстрації 0117U006473, 2017–2019 рр.), що підтверджує відповідність дослідження сучасним НДР.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Наведені в дисертації положення та висновки носять об'єктивний характер, є достовірними, здобуті з використанням загальноприйнятої наукової методології. На всіх етапах дослідження автор наводить ґрунтовну аргументацію, чітко демонструючи власну позицію, сформовану на основі

вивчення й аналізу 556 публікацій. Положення, що виносяться дисертантом на захист, мають високий рівень наукової новизни, обґрунтовані та доведені.

Дисертація характеризується логічною та виваженою структурою, зрозумілою послідовністю викладу матеріалу, чіткістю та переконливістю результатів і висновків. Роботі притаманний високий ступінь підтвердження викладеного матеріалу рисунками, таблицями й формулами. Пропорція та характер розподілу графічного матеріалу між основним текстом дисертації та додатками є, на наш погляд, оптимальною. Зазначене дало змогу авторові вирішити поставлені в роботі завдання та досягнути заявленої мети, повною мірою розкривши тему.

У дослідженні широко використовуються адекватні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, які дозволили автору отримати вагомі результати. Статистичні та економіко-математичні методи отримали імплементацію.

Джерельна база дослідження включає в себе періодичні звіти та публікації цільових міжнародних організацій, нормативно-правові акти, статистичні матеріали державних органів статистики та профільних установ, а також адекватні цільові наукові публікації за тематикою дослідження.

Оцінка тексту свідчить про: достатнє знання її автором досліджуваної наукової проблеми; уміння формулювати логічні висновки і пропозиції; володіння методичним апаратом, навичками обробки статистичних даних; досвід використання сучасних комп'ютерних технологій. Зміст матеріалів дослідження відповідає спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Наукова новизна дисертації

Найбільш суттєвими положеннями, які визначають наукову новизну дослідження та внесок автора до розробки даної проблематики є такі:

уперше:

- введено поняття «міграційна пара» як комбінації країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, що характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів (розділ 1, п. 1.1, С. 57-59);

- запропоновано інструмент ідентифікації зв'язку міжнародної міграції людських ресурсів з геоекономічними ризиками, що представлено через інтегральний показник міграційної привабливості, який пропонується розраховувати як середньозважену суму синтетичних показників, агрегованих за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву (розділ 4, п. 4.1, С. 305-317);

- теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади інституційної моделі регіонального регулювання міграційних процесів, у якій структуровано суб'єкти інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції за інституційною ознакою, виділено функції регіональної

міграційної політики (регуляторну, диверсифікаційну, інтеграційну, мобілізаційну), сформульовано напрями її реалізації для отримання країною переваг від міжнародної міграції та зниження геоекономічних ризиків (розділ 5, п. 5.3, С. 401-425);

удосконалено:

- класифікацію міжнародної міграції за рахунок використання інституційного підходу та врахування значення статево-вікових і освітньо-професійних груп мігрантів на формування людського потенціалу, його трансформацію в ході окремих видів міграції. Види міжнародної міграції пропонується систематизувати за групами таких ознак, як: 1) просторово-часовими параметрами (часовими періодами, регулярністю, просторовим розміщенням міграційної пари, відношенням до регіону, напрямками міграційних потоків, симетричністю міграційних потоків); 2) інституційними параметрами (наявністю міграційних потоків у міграційній парі, характером міграційних мотивів, правовим статусом, способом реалізації); 3) параметрами людських ресурсів (кількістю мігрантів, превалюючими міграційними факторами, цілями міграції, статевою та віковою структурою) (розділ 1, п. 1.3, С. 104-110);

- характеристику впливу еколого-природничого типу геоекономічного ризику на формування факторів виштовхування людських ресурсів, а також механізми його формалізації через обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій, що дає можливість забезпечити методологічний супровід моніторингу та прогнозування міграційних потоків та визначити завдання їх регулювання в умовах екстремальних кліматичних подій (розділ 2, п. 2.2, С. 160-164, 166-167);

- методологічний підхід до оцінки геоекономічних ризиків країн, який включає запропоновану автором методику розрахунку інтегрального показника геоекономічного ризику країн, а також алгоритм дослідження і оцінки геоекономічних ризиків країн (розділ 4, п. 4.1, С. 296-299);

- систему інформаційного забезпечення регулювання процесів міжнародної міграції на міжнародному, регіональному та національному рівнях, базисом якого є сформована модель багаторівневого інформаційного поля із визначенням рівнів та послідовності дій (розділ 5, п. 5.1, С. 363-366);

набули подальшого розвитку:

- методологічні засади дослідження міжнародної міграції людських ресурсів у частині: визначення понять «міграційний потік», «міграційний коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість», а також взаємозв'язків між ними (розділ 1, п. 1.1, С. 59-63);

- ідентифікація тенденцій геоекономічних трансформацій та окреслення їх впливу на міжнародну міграцію людських ресурсів (регіоналізація та глокалізація геоекономічного простору, посилення геоекономічних ризиків, трансформація ТНК у наднаціональні центри економічного розвитку, трансформація геоекономічного простору, структурні зміни у світовому господарстві, віртуалізація економічних процесів) (розділ 2, п. 2.1, С. 142-146);

- визначення впливу політико-безпекового типу геоекономічного ризику

як передумови формування міграційних потоків з країн, де зафіксовано військово-політичні конфлікти та інші загрози військово-політичної нестабільності (розділ 2, п. 2.3, С. 182-183, 195-196);

- підходи до регулювання міжнародної міграції в країнах міграційної пари, які мають бути імplementовані у політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, фіскальну, монетарну, інвестиційну та інші політики і спрямовані на інтеграцію мігрантів та подолання соціально-економічних проблем, пов'язаних з міграцією (розділ 3, п. 3.1, С. 230-232, 252-253);

- ідентифікація характерних рис долучення України до процесів міжнародної міграції через опис соціально-економічних та політико-безпекових передумов еміграції населення України, характеристику особливостей статево-вікової та освітньо-професійної структури емігрантів (розділ 2, п. 2.3, С. 190-192, розділ 3, п. 3.1, С. 220-229);

- система детермінантів формування міграційних мотивів, що поділяються за такими групами, як економічні, соціо-демографічні, політико-безпекові, мовно-культурні та еколого-природничі детермінанти, шляхом врахування дії інституційних факторів у відповідному середовищі країн та прояву особистісного сприйняття факторів виштовхування, спричинених існуванням геоекономічних ризиків за їх типами (розділ 3, п. 3.3, С. 265-275).

Новизна сформульована чітко, грамотною мовою у логічній послідовності та повною мірою відображає основні положення дисертації. Вищевикладене дає підстави для того, щоб позитивно оцінити новизну одержаних результатів.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Теоретичне значення результатів та висновків дисертації Шиманської К. В. полягає в тому, що у дисертації концептуалізовані науково-методологічні основи міжнародної міграції людських ресурсів та запропоновано механізм формування системи регулювання міграційних процесів на національному, міждержавному та регіональному рівнях в умовах геоекономічних трансформацій.

Практичне значення положень та висновків дисертації є в тому, що їх можуть використовувати міжнародні організації, органи державної влади та місцевого самоврядування, наукові та академічні установи. Прикладний характер результатів дослідження підтверджується їх впровадженням, зокрема, у діяльність: ГО «Житомирська обласна Спілка поляків України» (довідка № 30/17 від 17.05.17 р.), ГО «Житомирська спілка волинських чехів» (довідка № 15 від 07.06.17 р.), Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської міської ради (довідка № 2616 від 07.12.17 р.), Головного управління статистики Житомирської області (довідка № 01.1-07/81 від 15.12.17 р.), Департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації (довідка № 02/954 від 11.04.18 р.), ТОВ «Суперспрокс Україна» (довідка № 121 від 13.10.16 р.), Житомирського державного технологічного університету під час викладання дисциплін «Економіка зарубіжних країн», «Міжнародні організації», «Глобальна економіка», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка № 44-45/1360 від 12.09.17 р.).

Публікації за темою дисертації та апробація результатів дослідження

За темою дослідження опублікована 51 наукова праця загальним обсягом 58,57 д.а., з яких особисто автору належить 55,47 д.а., у тому числі 1 одноосібна та 1 колективна монографія, 15 статей у наукових фахових виданнях (із них 2 – у співавторстві), 12 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 3 – у співавторстві), 22 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій.

Відповідність змісту автореферату й дисертації

Зміст, структура та обсяг автореферату відповідає встановленим вимогам. У ньому повною мірою висвітлено основні результати дисертації, відображено її логіку та основні положення.

Зауваження та дискусійні питання

Підтверджуючи, що дисертація є добре структурованим логічним дослідженням і виконана на високому науковому рівні, слід зазначити наявність окремих зауважень та дискусійних моментів, які потребують уточнень і додаткової аргументації:

1. Визнаючи високий рівень проведеного дослідження теоретико-методологічного підґрунтя міжнародної міграції людських ресурсів у 1 розділі, зазначимо що дисертація значно б виграла, якби у ній було комплексно і в динаміці враховано вікові, гендерні, цивілізаційні, економічні та соціально-культурні відмінності мігрантів, а також визначено тренди трансформаційних змін міжнародних міграційних потоків у стратегічній перспективі.

2. У 2 розділі автором ґрунтовно досліджено геоекономічні трансформації та їх вплив на міжнародну міграцію людських ресурсів. Однак, автор сконцентрував головну увагу у п. 2.2. на еколого-природничі ризики та у п. 2.3. на політико-безпекові ризики у міжнародній міграції людських ресурсів, залишивши осторонь інші види глобальних ризиків, а також детальне висвітлення впливу інших факторів суспільного розвитку, у тому числі глобальних викликів, глобальних загроз, глобальних тенденцій, глобальних проблем та глобальних суб'єктів.

3. Не дивлячись на те, що предметом дисертаційного дослідження встановлено «сукупність теоретико-методологічних засад та механізми реґулювання міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій» у тексті дисертації чітко не прослідковується авторське бачення зв'язку окремих трансформацій з міграційними процесами. Так, автором за основу взято дві виділені геоекономічні трансформації (табл. 2.3, С. 142-143): регіоналізація та глокалізація геоекономічного простору, а також посилення геоекономічних ризиків як сукупності загроз, якими характеризується геоекономічний простір. Проте, майже поза увагою дослідження залишилися інші геоекономічні трансформації, хоча фрагментарно вони і прослідковуються при окресленні соціально-економічних наслідків міжнародної міграції (у п. 3.1 та 3.2) та викладенні доцільних положень регуляторних політик держав міграційної пари (у п. 5.3 дисертації).

4. У 4 розділі «Економіко-математична модель оцінки гео економічних ризиків країни та її міграційної привабливості», автор доречно і якісно здійснив моделювання міграційних процесів на регіональному та макрорівні, однак при цьому припустив певних диспропорцій щодо моделювання глобальних міграційних процесів в умовах гео економічних трансформацій.

5. У п. 5.2 автор доволі детально розкриває стан міграційних процесів у обраних регіональних інтеграційних об'єднаннях світу. Однак, на нашу думку, слід зробити ряд критичних зауважень до авторського підходу. По-перше, доцільним було б проведення розрахунків запропонованого у п. 4.2 інтегрального показника міграційної привабливості для емпіричного доведення встановлених автором закономірностей дії факторів «притягування-виштовхування» у кожному з описаних об'єднань. Це дозволило б продемонструвати прикладне значення авторських розробок та апробувати сам показник на предмет його дієвості при аналізі існуючих міграційних потоків. По-друге, автором не розкриваються ризики та досвід невдалої імплементації заходів в тих чи інших країнах обраних регіональних інтеграційних об'єднань, хоча саме це дозволило б з'ясувати доцільність використання окремих інструментів та механізмів регулювання міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях.

6. У п. 5.3, де розкрито механізми регулювання міжнародної міграції слід було б чіткіше розмежувати національний та регіональний рівень регулювання міграційних процесів. Зокрема, автором на рис. 5.12 (С. 425) продемонстровано інституційну модель регіонального регулювання міграції людських ресурсів. При цьому приведені елементи міграційної політики реалізуються саме на рівні національних міграційних політик. Водночас автор не обґрунтовує механізми узгодження положень національних міграційних політик країн, що входять до регіональних інтеграційних об'єднань. Автору варто було б детальніше розмежувати регіональні та локальні підходи у своєму дослідженні.

7. В основній частині дисертації є певні редакційні упущення, які погіршують візуальне сприйняття графічного матеріалу, а саме: невизначеність суб'єктної належності (рис. 5.5); спрощене змістове навантаження (рис. 5.6); некоректність співставлення у часі (табл. 2.2); невизначеність зв'язків між структурними елементами (рис. 5.9); відсутність інформації у конструктивних елементах (табл. 3.2); некоректність назви (рис. 1.6.); невизначеність управлінського рівня (рис. 3.22); обмежена чисельність країн для порівняння (рис. 5.5); некоректне суміщення класифікаційних ознак (табл. 2.1); невизначеність часу (рис. 1.4; рис. 1.10; табл. 1.6; рис. 1.2, рис. 2.3; рис. 2.4; рис. 2.5; табл. 2.6-2.8); застосування різних часових інтервалів (зокрема, рис. 1.1. – 1970-2017 рр.; рис. 1.7. – 1998-2015 рр.; рис. 1.8. – 1990-2017 рр.; рис. 1.9. – 2017 р.; табл. 1.5. – 2015-2017 рр.; рис. 1.11. – 2018 р.; рис. 2.2 – 1960-2017 рр.; рис. 2.5 – 2006, 2015, 2017 рр.; рис. 2.8 – 1985-2014 рр.; рис. 2.14 – 1990-2016 рр.).

Однак, наведені зауваження та дискусійні питання не носять принципового характеру, мають значною мірою рекомендаційний характер, а також можуть стати предметом обговорення та пояснення на захисті.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та загальний висновок

Дисертація Шиманської Катерини Володимирівни на тему «Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій» вирішує важливу наукову проблему систематизації теоретико-методологічних основ формування процесів міжнародної міграції людських ресурсів та обґрунтування фундаментальних засад і механізмів їх координації й регулювання в умовах сучасних геоекономічних трансформацій, відповідає паспорту спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини, є актуальною, самостійно виконаною й завершеною науковою працею, яка містить наукову новизну, важливі теоретичні та практичні висновки, написана грамотною сучасною державною мовою, має виважений науковий стиль та добре оформлена технічно.

З огляду на зміст і оформлення дисертації, автореферату та публікацій автора можна зробити висновок, що проведені дослідження повністю відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами), які висуваються до докторських дисертацій, а її автор, Шиманська Катерина Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки,
підприємництва та управління підприємствами
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
Міністерства освіти і науки України

С. Е. Сардак

Підпис д.е.н., доц. С. Е. Сардака засвідчую:

Вчений секретар
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
к.ф.-м.н., доц.

Т. В. Ходанен